

ПОСТРЕКРЕАЦІЙНІ ЛАНДШАФТИ КРИВОРІЖЖЯ – ПИТАННЯ РОЗВИТКУ

С.В. Ярков

*декан географічного факультету,
кандидат географічних наук, доцент*

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «КНУ»

Вступ. Формування антропогенних ландшафтів – об’єктивна реальність сьогодення. Ландшафт, де припиняється господарська діяльність постпромислові: сільськогосподарські, лісгосподарські, водогосподарські, рекреаційні та інші ландшафти є характерною ознакою старих промислових регіонів [1, 2, 3].

Це пов'язано, в першу чергу, з вичерпаністю мінерально-сировинних ресурсів у місцях, де розвивалася гірничодобувна промисловість (Донбас, Придніпров'я, Криворіжжя, Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн, й ін.), або території, що зазнали техногенних катастроф (Чорнобильська зона), військових дій (Донбас) [1, 3].

Мета роботи – проаналізувати теоретичні аспекти розвитку постреакраційних ландшафтів Криворіжжя.

Результати та їх обговорення. Антропогенні ландшафти у зонах техногенезу України займають майже 100% площі території. Наприклад, у місті Кривий Ріг цей показник складає 98.5% від загальної площі, з них значний відсоток, а саме близько 60% займають промислові та гірничопромислові ландшафти, площі селітебних та дорожніх – 25%, сільськогосподарських – 5%, й інші антропогенні ландшафти такі як: водогосподарські, рекреаційні, лісгосподарські, бегігеративні, тафальні займають до 10% території. У сучасній структурі антропогенних геосистем зон техногенезу України виділяються території де припиняється активна експлуатаційна діяльність

Парки, сквери, піонерські табори, зони відпочинку та інші інженерно-технічні системи розвиваються за більш складними, довготривалими процесами. В подібних ландшафтах був птучно створений біотичний компонент, який доволі рідко носив ознаки загальних типів. В них були перетворені субстрати : з'явилися бетонні конструкції та асфальтне покриття, створені пляжні території, спортивні майданчики, квітники. Подібне перетворення зональних ландшафтів не є катастрофічними, але сукцесійні процеси дуже ускладнюються і стають довготривалими [1, 2].

Ландшафтоутворююча роль рослинності, як найбільш активного компонента ландшафту відома давно, тому сучасна флора та рослинність покинутих геосистем може виступати індикатором розвитку антропогенних ландшафтів: ландшафтно-інженерна система → ландшафтно-техногенна → власне антропогенний ландшафт.

Загалом вивчення стану рослинного покриву доцільно проводити в декількох напрямках:

- 1) – дослідження абіотичних факторів впливу на рослинний покрив, який був утворений та підтримувався людиною, після підтримки інженерного блоку системи;
- 2) – виявлення особливостей (сукцесійних) процесів на зональному та азональному фоні.

Геоекологічні особливості постреакраційних ландшафтів віком 20-25 років характеризуються значними змінами екотопу. Формуються ділянки з кам'янистим субстратом, уламки брил фундаментів та стін з бетону, цегли, каменя. Внаслідок вивітрювання вони збагачуються дрібноземом, що призводить до формування водотривкого шару на певній глибині. Він настільки затримує вологу, що спостерігаються кам'янисті ділянки з домінуванням типової гідрофітів очерета звичайного, рогоза південного або лісового типу рослинності, клену татарського, берези бородавчастої, айланта найвищого та інших. Ділянки перелогів чорнозему звичайного, як правило мають типові степові фітоценози збідненого флористичного складу. Вони займають найвищі місцеположення, які раніше використовувалися як квітники або спортивно-розважальні майданчики, без деревної рослинності. Саме на ці фації припадає максимальне антропогенне, рекреаційне, механічне, зоогенне та інші види діяльності, що призводять до зворотних сукцесій. Формуються стійкі угруповання видів синантропної флори вздовж доріг та на сміттєзвалищах. Найбільш стійкими біоценозами є ділянки заплави річок (табл.). Саме аквальні та перехідні до супераквальних місцеположень відповідають всім умовам природного ходу вторинної сукцесії. Тут формуються осоково-різнотравні асоціації з домінантами та содомінантними видами лучно-болотяної рослинності.

Таблиця. Популяційні зміни видового складу рослин територій
ДОТ «Ластівка» та «Восход»

№	Назва виду	Популяція 0-10 р.	Популяція 10-20 р.	Популяція 20-25 р.
1	Ялина європейська / <i>Picea abies</i> (L.) Karst.	+	+	+
2	Ялина колоча / <i>Picea pungens</i> Engelm.	+	-	-
3	Сосна звичайна / <i>Pinus sylvestris</i> (L.)	+	+	+
4	Яловець козачий / <i>Juniperus Sabina</i> (L.)	+	-	-
5	Туя західна / <i>Thuja occidentalis</i> (L.)	+	+	+
6	Абрикос звичайний / <i>Armeniaca vulgarica</i> (L.)	-	*	+
7	Береза бородавчата / <i>Betula pendula</i> Rotb.	+	+	+
8	В'яз граболистий / <i>Ulmus carpini</i> Solia Rupp.	+	+	+
9	Гледітія колоча / <i>Gleditsia triacanthos</i> (L.)	-	+	+
10	Груша звичайна / <i>Pirus communis</i> (L.)	-	+	+
11	Верба біла / <i>Salix alba</i> L.	+	-	-
12	Верба ламка / <i>Salix fragalis</i> L.	+	+	-
13	Гірकोкаштан звичайний / <i>Aesculus hippocastanum</i> (L.)	+	+	+
14	Клен ясенелистий / <i>Acer negundo</i> (L.)	+	+	+
15	Клен звичайний / <i>Acer platanoides</i> (L.)	+	+	+
16	Клен польовий / <i>Acer campestre</i> (L.)	+	+	+
17	Липа серце листа / <i>Tilia cordata</i> Mill.	+	+	+
18	Горіх грецький / <i>Inglans regia</i> (L.)	-	+	+
19	Робінія звичайна / <i>Robinia pseudoacacia</i> (L.)	+	+	+
20	Горобина звичайна / <i>Sorbus aucuparia</i> (L.)	+	+	+
21	Софора Японська / <i>Sophora japonica</i> (L.)	+	+	+
22	Тополя біла / <i>Populus alba</i> (L.)	+	-	*
23	Тополя чорна / <i>Populus nigrum</i> (L.)	+	-	-
24	Тополя пірамідальна / <i>Populus italica</i> Moench.	+	+	-
25	Тополя Болле / <i>Populus bolleana</i> Lanche.	+	+	-
26	Черемша звичайна / <i>Padus avium</i> Mill.	+	+	+
27	Шовковиця біла / <i>Morus alba</i> (L.)	+	+	+
28	Яблуня домашня / <i>Malus domestica</i> Borkh.	+	+	+
29	Ясен звичайний / <i>Fraxinus excelsior</i> (L.)	+	+	+
30	Бирючина звичайна / <i>Ligustrum vulgare</i> (L.)	+	+	+
31	Бруслина європейська / <i>Enonyvus europaea</i> L.	+	+	+
32	Глід криваво-червоний / <i>Crataegus sanguinea</i> Pall.	-	+	+
33	Ірга овальна / <i>Amelanchier ovalis</i> Mdik.	+	+	+
34	Кизильник чорноплідний / <i>Cotoneaster melanocarpus</i> Fisch.	+	+	+
35	Шипшина собача / <i>Rosa canina</i> (L.)	+	+	+
36	Скумпія звичайна / <i>Cotinus coggugria</i> Scop.	+	+	+
37	Бузок звичайний / <i>Syringa megaris</i> (L.)	+	+	+
38	Виноград амурський / <i>Vitis amurensis</i> Rupr.	+	+	+
39	Хміль звичайний / <i>Humulus lupulus</i> (L.)	-	+	+

Примітка:

«+++» – популяція повночленна, «+» – популяція сенільна, «-» – популяція постсенільна,
«*» – популяція ювенільна

Видовий склад біоценозів пострекреаційних геосистем віком 20-25 років складають 100 видів вищих рослин, що вдвічі більше ніж на стадії формування та антропогенного регулювання фітоценозів. Серед життєвих форм переважають багаторічні рослини, трав'янисті 40 видів, деревно-чагарникових 30 видів, дворічних 12, однорічних 18 (табл.).

Аналіз життєвих форм є не типовим для степових, зональних ценозів. Домінантна роль трав'янистих видів спостерігається на ділянках заплави та вільних від дерев місцеположень.

Популяційні зміни видів, які використовувалися для озеленення (табл.) свідчать про значну роль азональних процесів сукцесії, зокрема петрографічного фактору та можливості протистояння хворобам.

Висновки. Пострекреаційні ландшафти Криворіжжя характеризуються значними відмінностями та біологічним різноманіттям флори і фауни, і можуть бути у майбутньому геосистемами, що збільшать природоохоронний фонд Криворіжжя.

Список використаної літератури

1. Денисик І.Г. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисик. - Вінниця: Арбат, 1988. – 282 с.
2. Денисик Г.І. Сингенез рослинного покриву в ландшафтах зон техногенезу / Г.І. Денисик, С.В. Ярков, В.Л. Казаков. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2012. – 240 с.
3. Тютюнник Ю.Г. Изменения растительного и почвенного покрова в урбанизованных ландшафтах зоны отчуждения Чернобыльской АЭС/ Ю.Г. Тютюнник, С.М. Бедная. – Чернобыль, 1988. – 40 с.